

A. ATASÖZLERİ

Geçmişten günümüze halk arasında söyleyeni belli olmadan yayılıp nesilden nesle taşınan öğüt verici kısa ama anlamları geniş cümlelerdir.

⇒ Atalarımızdan günümüze kadar ulaşan, belirli bir yargı içeren, söyleyeni belli olmayan düz konuşma içinde kullanılan sözlerdir.

⇒ Kalıplaşmış sözlerdir, eşanlamlılarıyla dahi değiştirilemez.

⇒ Kısa ve özlü sözlerdir. Az sözle çok anlam ifade ederler

⇒ Tecrübelere ve gözlemlere dayanırlar, bazen âdet ve gelenekleri ifade ederler

⇒ Çoğu mecazlıdır.

⇒ Anonimdir ve edebî tür özelliği gösterir.

⇒ Genel bir yargı bildirir.

⇒ Öğüt verme amacı taşır.

- ✓ Abanın kadri yağmurda bilinir.
- ✓ Abdal düğünden, çocuk oyundan usanmaz.
- ✓ Aç ne yemez, tok ne demez.
- ✓ Adama dayanma ölür; duvara dayanma yıkılır.
- ✓ Adamın eti yenmez, derisi giyilmez; tatlı dilinden başka nesi var.
- ✓ Akıl insanın külahında bir çividir. Ara sıra yumruk yemeden kafanın içine girmez.
- ✓ Avcı ne kadar al (hile) bilse, ayı o kadar yol bilir.
- ✓ Aza kanaat etmeyen çoğu hiç bulamaz.
- ✓ Can çıkmayınca huy çıkmaz.
- ✓ Gençlikte para kazan, kocalıkta kur kazan. Isıracak köpek havlamaz.
- ✓ İki cambaz bir ipte oynamaz.
- ✓ Köpek artığı ile aslan beslenmez
- ✓ Sanat, altın bileziktir.
- ✓ Şaşkın misafir ev sahibini ağırlar.
- ✓ Yılan kendi eğrisini bilmez. Deveye "boynun eğri", der.
- ✓ At ölür meydan kalır, yiğit ölür şan kalır.
- ✓ Aç koyma hırsız olur, çok söyleme yüz­süz olur, çok değme arsız olur.
- ✓ Böyle gelmiş, böyle gider
- ✓ Çocuğa iş buyuran, ardınca kendi gider.
- ✓ Damlaya göl olur.
- ✓ Dost kazan dost; düşman anadan da doğar.
- ✓ Eden bulur.
- ✓ Geniş gününde dar gezen, dar gününde geniş gezer.
- ✓ Göz görmeyince gönül katlanır.
- ✓ Herkes kaşık yapar ama sapını yapamaz.
- ✓ Her şey incelikten insan kabalıktan kırılır.
- ✓ Mart kapıdan baktırır, kazma kürek yaktırır.
- ✓ Üzerine laf düşmedikçe konuşma.
- ✓ Vakitsiz açılan gül çabuk solar.

B. DEYİM

Deyim: En az iki kelimededen meydana gelen genelde bu iki kelimedenden birinin yada ikisinin mecaz anlamlı olduğu, kavramları karşılayan kelime guruplarıdır.

Deyimlerin özellikleri:

a) Deyimler kalıplaşmış sözlerdir. Sözcüklerin yerleri değiştirilemez, herhangi biri atılamaz, yerlerine başka kelimeler konulamaz.

Meselâ "yüzün ak olsun" yerine "yüzün beyaz olsun" denilemez,

"ocağına incir ağacı dikmek" yerine "ocağına çam ağacı dikmek" denilemez,

"ayıkla pirincin taşını" yerine "ayıkla bulgurun taşını" denilemez,

"dilinin altındaki baklayı çıkar" yerine "dilinin altındaki şekeri çıkar" denilemez,

"tüyleri diken diken ol-" yerine "kılları diken diken ol-" denilemez.

Ama istisnalar yok değildir: "baş başa vermek" ve "kafa kafaya vermek" gibi.

Araya başka kelimeler girebilir:

"Başını derde sokmak" Başını son günlerde hep derde soktu.

b) Deyimler kısa ve özlü anlatımlardır. Az sözle çok şey anlatırlar:

"Çam sakızı çoban armağanı", "dili çözül-", "dilinde tüy bit-", "dilini yut-"

c) Deyimler en az iki sözcükten oluşurlar. Bu özellik deyimi mecazdan ayırır.

1. Ya kelime öbeği ya mastar (fil) şeklinde olurlar:

ağız açık,	kulağı delik,
eli uzun,	kaşla göz arasında,
bulanık suda balık avla-,	dikiş tutturama-,
can kulağı ile dinle-,	köprüleri at-,
pire için yorgan yak-,	pişmiş aşı su kat-,
kafayı ye-,	aklı alma-,
akıntıya kürek çek-,	ağız kulaklarına var-,
bel bağla-,	çenesi düş-,
göze gir-,	darada düş-,

2. Ya da cümle şeklinde olurlar ki bunların bir kısmı gerçek olaylara yada öyküçüklere dayanır.

- ✓ Yorgan gitti, kavga bitti.
- ✓ Dostlar alışverişte görsün,
- ✓ Çoğu gitti azı kaldı,
- ✓ Allah bana ben de sana,
- ✓ Atı alan Üsküdar'ı geçti,
- ✓ Tut kelin perçeminden,
- ✓ Dam üstünde saksığan, vur beline kazmayı,
- ✓ Kızım sana söylüyorum, gelinim sen alın.
- ✓ Ben diyorum hadımım, o soruyor kaç çocuğun var?
- ✓ Ne şiş yansın ne kebab.

d) Deyimler özel anlamlı sözlere. Deyimler genel yargı bildirmezler. Deyimler bir kavramı belirtmek için bulunmuş sözlere. (herhangi bir kavramı karşılarlar. Ör: Küplere bin- > Çok kızmak) Öğütte bulunmazlar. Atasözleri ise genel anlamlı sözlere. Ders vermek, öğütte bulunmak için ortaya konulmuşlardır. Deyimle atasözünü ayıran en önemli nitelik budur. Meselâ: "İşleyen demir ışırdar" atasözüdür. Çalışmanın önemini anlatmaktadır. Bu yargı dünyanın her yerindeki insan için geçerlidir.

e) Deyimlerin çoğunda kelimeler gerçek anlamından çıkarak mecaz anlam kazanmışlardır.

Çantada keklik, ağzı açık, kulağı delik, abayı yakmak, devede kulak, hapı yutmak, fol yok yumurta yok, hem nalına hem mihına, ne şiş yansın ne kebab, ben diyorum hadımım, o soruyor kaç çocuğun var?

Bazı deyimler ise gerçek anlamlarından çıkmamışlardır:

Çoğu gitti azı kaldı, ismi var cismi yok, adet yerini bulsun, Allah bana ben de sana, yükte hafif pahada ağır, özrü kabahatinden büyük, dosta düşmana karşı, iyi gün dostu, canı sağ olsun.

f) Deyimler cümlelerin ögesi olabilir, cümlede başka görevler de alabilir:

Üzüntüsünden ağzını bıçak açmıyordu. (Yüklem)

Damarıma basmadan konuşamaz mısınız? (Zarf tümleci)

Aslan payı ona düştü. (Özne, isim tamlaması)

O, dik kafalı biridir. (sıfat tamlaması, sıfat)

g) Kafiye deyimler de vardır:

Ele verir talkımı, kendi yutar salkımı

h) Anonimdirler. (kimin söylediği belirli değildir.) kalıplaşmış ve nesilden nesle aktarılarak sözlü yollarla günümüze ulaşmışlardır.

Abur cubur: Vücuda yararlı olup olmadığı düşünülmeden rast gele yenilen öteberi.

Açık alın (alını açık): utanılacak bir durumu olmayan dürüst insan.

Allak bullak olmak: karma karışık olmak.

Alının damarı çatlamak: çok uğraşmak.

Arının dikenini görüp baldan el çekmek: bir işin sıkıntısını görüp sağlayacağı yarardan vazgeçmek.

Bağrı yanık: acı ve sıkıntı çekmiş.

Başına çorap örmek: kötülük yapmak için gizli planlar hazırlamak.

Bıçak kemiğe dayanmak: zahmetlerden artık dayanamayacak hale gelmek.

Burnu büyümek: büyüklenmek kibirlenmek.

Burnunun dikine gitmek: kimseyi dinlemeden kendi bildiğini yapmak.

Canı tez: sabırsız.

Çat kapı: beklenmeden aniden.

Çoğu gitti azı kaldı: yapılacak işin önemli bir bölümünün bitmesi.

Çukurunu kazmak: birini dara düşürmek için plan yapmak.

Can pazarı: herkesin kendisini ölüm tehlikesinden uzaklaştırmak için çalıştığı ortam.

Dağdan gelip bağdakini kovmak: dışarıdan gelip yerine konmak , bir iş için hiç uğraşmadığı halde pay almaya çalışmak.

Dağları devirmek: yapılmayacak gibi görünen işleri yerine getirmek.

Dal budak salmak: soy yada dostluk yönünden sayısı artmak.

Dilinde tüy bitmek: tekrar tekrar söylemek.

Dirsek çürütmek: okumak için yıllarca çalışmak.

Ekmeğine yağ sürmek: bir kişinin işine istemeden yarar sağlayacak davranışta bulunmak.

Ekmeğini taştan çıkarmak: en güç işleri yapıp geçimini sağlamak.

Ele avuca sığmamak: taşkın, kural tanımayan davranışlarda bulunmak.

Eli sıkı: kolay para harcamayan , cimri.

Etekleri tutuşmak: telaşlanmak.

C. ÖZDEYİŞ (VECİZE - ÖZLÜ SÖZ)

Söyleyeni belli özlü sözlere. Birkaç kelime ile derin anlam ifade edebilen cümlelerdir.

Kulaktan kulağa ya da yazılı olarak aktarılan kültüre yerleşmiş sözlere.

'Dünya'yı isteyen bilime sarılsın, Ahiret'i isteyen bilime sarılsın; hem Dünya'yı ,hem Ahiret'i isteyen yine bilime sarılsın.'

Hz. Muhammed(S.A.V.)

'Bana bir harf öğretenin kırk yıl kölesi olurum.'

Hz.Ali(r.a.)

'Hayatta en hakiki mürşit ilimdir.'

M.Kemal Atatürk

'Akli olanın aslında hiç kimseye özenmemesi gerekir.'

Goethe

D. FİİLİMSİ

Fiillere getirilen “-ma / -me, -mak / -mek, -ış / -iş / -uş, -üş” ekleriyle yapılır.

✓ Onunla tanışmayı çok istiyorum.

NOT: “-me, -ma” eki olumsuzluk bildirmemelidir.

- ✓ Buraya sakın gelme, diye uyardı. (isim-fiil değil)
- ✓ Onunla gelmeye çalışırım. (isim fiil)

NOT: İsim fiil ekleri kalıcı isimler oluşturabilir.

- ✓ Duvara çivi çakmak yasaktır. (isim-fiil)
- ✓ Yanımıza çakmak almamışız. (Kalıcı isim)

Fiillere getirilen “-an (-en), -ası (-esi), -maz (-mez), -ar (-er / -ır / -ir / -r), -dik (-dik / -duk / -dük), -acak (-ecek), -mış (-miş / -muş / -müş)” ekleriyle yapılır.

NOT: Çoğu zaman sıfat görevinde kullanılırlar.

- Koşan çocukları uyardı. (sıfat görevinde)
- Koşanları uyardı. (adlaşmış sıfat görevinde)

NOT: “-mez, -ar, -dik, -ecek, -miş” ekleri kip eki olarak kullanılmamalıdır.

- Sararmış yaprakları topladı. (sıfat-fiil)
- Yapraklar sararmış. (kip eki, fiil)

E. NOKTALAMA İŞARETLER

Noktalama işaretlerinden nokta, virgül, noktalı virgül, iki nokta, üç nokta, soru, ünlem, tırnak, ayraç ve kesme işaretleri ait oldukları kelimelere bitişik olarak yazılır ve kesme dışındaki işaretlerden sonra bir harf boşluğu ara verilir.

Nokta (.)

1. Cümlenin sonuna konur: Türk Dil Kurumu, 1932 yılında kurulmuştur.

Saatler geçtikçe yollara daha mahzun bir ıssızlık çöküyordu. (Reşat Nuri Güntekin)

2. Bazı kısaltmaların sonuna konur: Alb. (albay), Prof.(profesör), Sok. (sokak), s. (sayfa) Alm. (Almanca)

3. Sayılardan sonra sıra bildirmek için konur: 3. (üçüncü), 15. (on beşinci); II. Mehmet, XIV. Louis, XV. Yüzyıl

4. Arka arkaya sıralandıkları için virgülle veya çizgiyle ayrılan rakamlardan yalnızca sonuncu rakamdan sonra nokta konur: 3, 4 ve 7. maddeler; XII – XIV. yüzyıllar arasında vb.

5. Bir yazının maddelerini gösteren rakam veya harflerden sonra konur: I. 1. A. a.

6. Tarihlerin yazılışında gün, ay ve yılı gösteren sayıları birbirinden ayırmak için konur: 29.5.1453, 29.X.1923 vb.

UYARI: Tarihlerde ay adları yazıyla da yazılabilir. Bu durumda ay adlarından önce ve sonra nokta kullanılmaz: 29 Mayıs 1453, 29 Ekim 1923 vb.

7. Saat ve dakika gösteren sayıları birbirinden ayırmak için konur:

Tren 09.15’te kalktı. Toplantı 13.00’te başladı.

8. Dört ve dörtten çok rakamlı sayılar sondan sayılmak üzere üçlü gruplara ayrılarak yazılır ve araya nokta konur: 1.000, 326.197, 49.750.812 vb.

9. Genel Ağ adreslerinde kullanılır: <http://tdk.org.tr>

10. Matematikte çarpma işareti yerine kullanılır: 4.5=20

Virgül (,)

1. Birbiri ardınca sıralanan eş görevli kelime ve kelime gruplarının arasına konur:

Fırtınadan, soğuktan, karanlıktan ve biraz da korkudan sonra bu sıcak, aydınlık ve sevimli” odanın havasında erir gibi oldum.

2. Sıralı cümleleri birbirinden ayırmak için konur:

Umduk, bekledik, düşündük. (Yakup Kadri Karaosmanoğlu)

3. Uzun cümlelerde yüklemden uzak düşmüş olan özneyi belirtmek için konur:

Saniye Hanım, merdivenlerde oğlunun ayak seslerini duyar duymaz, hasretlisini karşılamaya atılan bir genç kadın gibi koltuğundan fırlamış ve ona kapıyı kendi eliyle açmaya gelmişti.

4. Cümle içinde ara sözlere veya ara cümleleri ayırmak için ara sözlerin veya ara cümlelerin başına ve sonuna konur: Şimdi, efendiler, müsaade buyurursanız, size bir sual sorayım. (Atatürk)

5. Anlama güç kazandırmak için tekrarlanan kelimeler arasına konur:

Akşam, yine akşam, yine akşam, Göllerde bu dem bir kamış olsam! (Ahmet Haşim)

6. Tırnak içinde olmayan alıntı cümlelerinden sonra konur:

Adana’ya yarın gideceğim, dedi.

7. Konuşma çizgisinden sonraki alıntı cümlesinin bitimine konur:

– Bu akşam Datça’ya gidiyor musunuz, diye sordu.

8. Edebî eserlerde konuşma bölümünden önceki ifadenin sonuna konur:

Bahçe kapısını açtı. Sermet Bey'e,
– Bu anahtar köşkü de açar, dedi. (Ömer Seyfettin)

9. Kendisinden sonraki cümleye bağlı olarak ret, kabul ve teşvik bildiren hayır, yok, evet, peki, pekâlâ, tamam, olur, hayhay, başüstüne, öyle, haydi, elbette gibi kelimelerden sonra konur: Peki, gideriz. / Olur, ben de size katılıyorum.

10. Bir kelimenin kendisinden sonra gelen kelime veya kelime gruplarıyla yapı ve anlam bakımından bağlantısı olmadığını göstermek ve anlam karışıklığını önlemek için kullanılır: Yaşlı, kadın gazeteciyi görünce şaşırıldı.

11. Hitap için kullanılan kelimelerden sonra konur: Sevgili Kardeşim, Değerli Arkadaşım,

12. Sayıların yazılışında kesirleri ayırmak için kullanılır: 38,6 (otuz sekiz tam, onda altı),

13. UYARI: Tekrarlı bağlaçlardan önce ve sonra virgül konmaz: Hem gider hem ağlar. Ya bu deveyi gütmeli ya bu diyardan gitmeli. (Atasözü)

Noktalı Virgül (;)

1. Cümle içinde virgüllerle ayrılmış tür veya takımları birbirinden ayırmak için konur: Erkek çocuklara Doğan, Tuğrul, Aslan, Orhan; kız çocuklara ise İnci, Çiçek, Gönül, Yonca adları verilir. Türkiye, İngiltere, Azerbaycan; Ankara, Londra, Bakü.

2. Ögeleri arasında virgül bulunan sıralı cümleleri birbirinden ayırmak için konur: Sevinçten, heyecandan içim içime sığmıyor; bağırarak, kahkahalar atarak, ağlamak istiyorum. At ölür, meydan kalır; yiğit ölür, şan kalır. (Atasözü)

İki Nokta (:)

1. Kendisiyle ilgili örnek verilecek cümlelerin sonuna konur: Millî Edebiyat akımının temsilcilerinden bir kısmını sıralayalım: Ömer Seyfettin, Halide Edip

2. Kendisiyle ilgili açıklama verilecek cümlelerin sonuna konur: Bu kararın istinat ettiği en kuvvetli muhakeme ve mantık şu idi: Esas, Türk milletinin haysiyetli ve şerefli bir millet olarak yaşamasıdır. (Atatürk)

3. Karşılıklı konuşmalarda, konuşan kişiyi belirten sözlerden sonra konur: Öğretmen: Bu konuya iyi çalışın. Öğrenciler: Peki öğretmenim!

4. Edebî eserlerde konuşma bölümünden önceki ifadenin sonuna konur:

– Buğdayla arpadan başka ne biter bu topraklarda? Ziraatçı sayar:
– Yulaf, pancar, zerzevat, tütün... (Falih Rıfki Atay)

5. Genel Ağ adreslerinde kullanılır: <http://tdk.org.tr>

6. Matematikte bölme işareti olarak kullanılır: 56:8=7

UYARI: İki noktadan sonra cümle varsa büyük harfle, kelimeler sıralanmışsa küçük harfle başlanır. Annem pazardan şunları aldı: soğan, patates. Annem dedi ki: Pazardan soğan ve patates al.

Üç Nokta (...)

1. Anlatım olarak tamamlanmamış cümlelerin sonuna konur: Pencereden baktığımda alabildiğine çiçekler, kuşlar, ağaçlar ve evler...

2. Kaba sayıldığı için veya bir başka sebepten dolayı açık yazılmak istenmeyen kelime ve bölümlerin yerine konur: Arabacı B...'a yaklaştığını söylüyor, ikide bir fırsat bularak arabanın içine doğru başını çeviriyordu.

3. Alıntılarda başta, ortada ve sonda alınmayan kelime veya bölümlerin yerine konur: ... derken şehrin öte başından boğuk boğuk sesler gelmeye başladı... (Tarık Buğra)

4. Sözün bir yerde kesilerek geri kalan bölümün okuyucunun hayal dünyasına bırakıldığını göstermek veya ifadeye güç katmak için konur: Sana uğurlar olsun... Ayrılıyor yolumuz!

5. Ünlem ve seslenmelerde anlatımı pekiştirmek için konur: Gölgeler yaklaştılar. Bir adım kalınca onu kıyafetinden tanıdılar: — Koca Ali... Koca Ali, be!.. (Ömer Seyfettin)

UYARI: Ünlem ve soru işaretinden sonra üç nokta yerine iki nokta konulması yeterlidir: Nasıl da akşam oldu?..

6. Karşılıklı konuşmalarda, eksik bırakılan cevaplarda kullanılır: — Yabancı yok! — Kimsin? — Ali... — Hangi Ali? — ... — Sen misin, Ali usta? — Benim!.. **UYARI:** Üç nokta yerine iki veya daha çok nokta kullanılmaz.

Soru İşareti (?)

1. Soru eki veya sözü içeren cümle veya sözlerin sonuna konur:

Ne zaman tükenecek bu yollar, arabacı?

2. Soru bildiren ancak soru eki veya sözü içermeyen cümlelerin sonuna konur: Gümrükteki memur başını kaldırdı:

— Adınız?

3. Bilinmeyen, kesin olmayan veya şüpheyle karşılanan yer, tarih vb.

durumlar için kullanılır: Yunus Emre (1240 ?-1320), (Doğum yeri: ?) vb.

Ünlem İşareti (!)

1. Sevinç, kıvanç, acı, korku, şaşma gibi duyguları anlatan cümle veya ibarelerin sonuna konur:

Hava ne kadar da sıcak! Aşk olsun! Vah vah!

2. Seslenme, hitap ve uyarı sözlerinden sonra konur: Ordular! İlk hedefiniz Akdeniz'dir, ileri! (Atatürk)

UYARI: Ünlem işareti, seslenme ve hitap sözlerinden hemen sonra konulabileceği gibi cümlenin sonuna da konabilir:

Ordular, ilk hedefiniz Akdeniz'dir! İleri!

3. Alay, kinaye veya küçümseme anlamı kazandırılmak istenen sözden hemen sonra yay ayraç içinde ünlem işareti kullanılır: İsteseymiş bir günde bitirirmiş (!) ama ne yazık ki vakti yokmuş (!).

Kısa Çizgi (-)

1. Satıra sığmayan kelimeler bölünürken satır sonuna konur:

Ben soğuktan mı titriyordum, yoksa heyecandan, üzüntüden mi bilmem.

2. Cümle içinde ara sözlere veya ara cümleleri ayırmak için ara sözlerin veya ara cümlelerin başına ve sonuna konur, bitişik yazılır:

Küçük bir sürü -dört inekle birkaç koyun- köye giren geniş yolun ağzında durmuştu. (Ömer Seyfettin)

3. Kelimelerin kökleri, gövdeleri ve eklerini birbirinden ayırmak için kullanılır: al-ış, dur-ak, gör-gü-süz-lük vb.

4. Arasında ve ile ile, ...-den ...-e anlamlarını vermek için kelimeler veya sayılar arasında kullanılır: Aydın-İzmir yolu, Türk-Alman ilişkileri